

Friedrich Nietzsche

ECCE HOMO

aneb

**JAK SE STANEME,
ČÍM JSME**

PŘEDMLUVA

1

Vím, že zanedlouho musím předstoupit před lidstvo s nejtěžším požadavkem, jaký na ně byl kdy kladen a zdá se mi proto nezbytné říci, *kdo jsem*. V zásadě by to mohlo být známo, neboť jsem o sobě věru „vydal svědectví“. Avšak nepoměr mezi velikostí mého úkolu a *malostí* mých současníků našel výraz v tom, že jsem nebyl ani slyšen, ba ani viděn. Žiji pouze na svůj vlastní účet, je to snad jen předsudek, že žiji?... Stačí, promluví-li s některým „vzdělavcem“, který přijde v létě do Horního Engadinu, abych se přesvědčil, že *nežiji*... Za těchto okolností mám povinnost, proti níž se vlastně bouří můj zvyk, ještě více hrdost mých instinktů, totiž povinnost říci: *Slyšte mne! neboť jsem ten a ten. Především mne nezaměňujte!*

2

Například nejsem naprosto žádný strašák, žádná morální nestvůra – má povaha je dokonce protikladem toho druhu člověka, který byl dosud uctíván jako ctnostný. A zdá se mi, mezi námi, že právě na to mám být pyšný, hrdý. Jsem učedník filosofa Dionýsa a dal bych spíš přednost tomu být satyrem než světcem. Ale jen čtete tento spis. Snad se mi to podařilo, snad ani neměl tento spis jiný smysl, než aby dal tomuto protikladu veselý a lidumilný výraz. „Zlepšit“ lidstvo je věru to poslední, co bych *já* chtěl slibovat. Nebudu stavět žádné nové bůžky; ti staří nechť poznají, co znamená stát na hliněných nohou. *Bůžky* (mé slovo pro „ideály“) *kácet* – to již spíše náleží k mému řemeslu. Realita byla zbavena své hodnoty, svého smyslu, své pravdivosti v té míře, jakou byl *vylhaný* ideální svět... „Pravý svět“ a „zdánlivý svět“ – rozuměj: *vylhaný svět* a realita... *Lež* ideálu byla dosud kletbou nad realitou, lidstvo samo se jí stalo až do svých nejnižších instinktů lživým a falešným – až k zbožňování *opačných* hodnot, nežli jsou ty, které by mu teprve zaručovaly zdar, budoucnost, svrchované *právo* na budoucnost.

Kdo ví, jak dýchat vzduch mých spisů, ví, že to je horský vzduch, *silný* vzduch. Je třeba pro něj být stvořen, jinak nemálo hrozí nachlazení. Je tu blízko k ledovcům, samota je nesmírná – avšak, jak pokojně leží všechny věci ve světle! Jak volně se dýchá! Jak nesmírně mnoho tu člověk cítí *pod* sebou! Filosofie, jak jsem ji dosud chápal a žil, je dobrovolný život na ledě a velehorách – vyhledávání všeho cizího a problematického v žití, všeho, co dosud morálka dávala do klatby. Dlouhá zkušenost, plod takového putování oblastí *zakázaného* mne naučila dívat se na příčiny dosa-
vadního moralisování a idealisování zcela jinak, nežli je snad vítáno: vy-
svítla mi skrytá historie filosofů, psychologie jejich velkých jmen. – Kolik pravdy *snese*, kolika pravdy se *odváž*í duch? to se mi stávalo stále více vlastním měřítkem hodnoty. Omyl (–víra v ideál–) není zaslepenost, omyl je *zbabělost*... Každá vymoženost, každý krok vpřed v poznání je přímým *výsledkem* smělosti, tvrdosti k sobě, vnitřní ryzosti... Ideály nevyvracím, jen si před nimi navlékám rukavice... Nitimur in vetitum: v tomto znamení zvítězí jednou má filosofie, neboť dosud byla zakazována zásadně vždy jen pravda. –

– Mezi mými spisy zaujímá zvláštní místo můj *Zarathustra*. Dal jsem jím lidstvu největší dar, kterého se mu podnes dostalo. Tato kniha, kniha s hlasem znícím nad tisíciletími, není pouze nejvyšší ze všech knih, pravou a vlastní knihou vzduchu velehor – celá věc „člověk“ leží v nesmírné dálce *pod* ní – je také knihou *nejhlubší*, zrozenou z nejvnitřnějšího bo-
hatství pravdy a každý okov, který do ní sestoupí, vynoří se naplněn zla-
tem a dobrem. Zde nemluví „prorok“, žádný z oněch hrůzných kříženců chorobnosti a vůle k moci, kterým se říká zakladatelé náboženství. Především je třeba správně *slyšet* tón vycházející z těchto úst, ten hal-
kyonský tón, aby se žalostně nekřivdilo smyslu jeho moudrosti. „Nejtíšší slova to jsou, která přinášejí bouři, myšlenky, jež se blíží na nohách ho-
lubičích, řídí svět“ –

Fíky padají ze stromů, jsou dobré a sladké; a jak padají, puká jim červená kůže. Jsem zralým fíkárníkem vítr severák.

Tak jako fíky, padají vám do dlaní tyto nauky, přátelé moji: nuž pijte jejich šťávu a sladké jejich maso! Je podzim kol, je čisté nebe kol a odpoledne.

Zde nemluví fanatik, zde se „nekáže“, zde se nevyžduje *víra*: z ne-
konečné plnosti světla a hloubi štěstí padá krůpěj za krůpějí, slovo za slo-
vem, – něžná pomalost je tempem této řeči. Dosáhne jen k nej-
vyvolenějším; zde být posluchačem, je výsadou, jíž není rovno; nikomu
není dáno na vůli, aby měl uši pro Zarathustru... Není tím vším Zarathustra
svůdce?... Ale co říká on sám, když se poprvé vrací zpět do své samoty?
Pravý opak toho, co by v takovém případě řekl snad nějaký „mudřec“,
„světec“, „spasitel světa“ či jiný dekadent... Nejen že mluví jinak, také
jiný *jest*...

*Sám nyní půjdu, žáci moji! I vy nyní odejdete, a sami! Tak to chci. Věru,
radím vám: odstupte ode mě a braňte se proti Zarathustrovi! A ještě lépe:
stydte se za něj! Snad vás podvedl!*

*Nestačí, aby člověk poznání miloval své nepřátele: at dovede nenávidět
své přátele!*

*Spatně splácí učitelé, kdo stále zůstává jen žákem. A proč byste
neškubali z mého věnce?*

*Uctíváte mě; ale což, padne-li vaše uctívání jednoho dne k zemi? Strážte
se, aby vás nezabila socha!*

*Říkáte, že věříte v Zarathustru? Ale co záleží na Zarathustrovi! Jste
mými věřícími: ale co záleží na věřících!*

*Sami jste se ještě nehledali: našli jste mě. Tak se vede všem věřícím;
proto má veškerá víra tak málo ceny.*

*Teď vám kážu, abyste mě ztratili a našli sebe; a teprve, až mne všichni
zapřete, navrátím se vám.*

Friedrich Nietzsche

V tento dokonalý den, kdy vše zraje a nejen hrozen hnědne, proslunil se
mi pohled na můj život; rozhlížeje se, viděl jsem zpět, viděl jsem ven, ne-
viděl jsem nikdy tolik a tak dobrého zároveň. Ne nadarmo jsem dnes
pohřbil svůj čtyřiačtyřicátý rok, *směl* jsem jej pohřbít, – co v něm bylo
živé, je zachráněno, je nesmrtelné. *Přehodnocení všech hodnot*, Dionýsovy
dithyramby a, na zotavení, *Soumrak būžků* – to vše jsou dary tohoto roku,
dokonce jeho posledního čtvrtletí! *Jak bych neměl být vděčen celému své-
mu životu?* – A tak si upravuji svůj život.

PROČ JSEM TAK CHYTRÝ

1.

– Proč vím o něco *více*? Proč vůbec jsem tak chytrý? Nerozjímal jsem nikdy nad otázkami, jež otázkami nejsou, – nepromarnil jsem se. Právě *náboženské* potíže například, neznám z vlastní zkušenosti. Pokud snad jsem „hříšný“, naprosto mi to ušlo. Postrádám rovněž spolehlivého kritéria pro to, co jsou výčitky svědomí: podle toho, co jsem o tom *zaslechl*, nezdají se mi výčitky svědomí ničím účtyhodným... Nemohl bych se dokonce odříkat nějakého jednání, raději bych zásadně z otázky po hodnotě věci vynechal špatný konec, *následky*. Při špatném konci ztrácíme až příliš svého druhu „*zlým* pohledem“. Chtít něco, co se nezdařilo, tím více, *protože* se to nezdařilo – to patří už spíše k mé morálce. – „Bůh“, „nesmrtelnost duše“, „vykoupení“, „onen svět“, vesměs pojmy, kterým jsem nevěnoval pražádnou pozornost, pražádný čas, dokonce ani v dětství – nebo jsem k tomu nebyl dost dětský? – Ateismus znám veskrze nikoli jako výsledek, tím méně jako událost: rozumí se u mne sám sebou, z instinktu. Jsem příliš *zvědavý*, příliš *problematický*, příliš *svévolný*, abych snesl nějakou neomalenou odpověď. Bůh je neomalená odpověď, nedelikátnost vůči nám myslitelům, ba v zásadě jen nám určený neomalený *zákaz*: nebudete myslet!... Zcela jinak mne zajímá otázka, na níž závisí „zdar lidstva“ mnohem více, než na nějaké teologické kuriozitě: otázka *výživy*. K běžné potřebě ji lze formulovat takto: „Jak se právě *ty*, máš žít, abys došel svého maxima síly, virtů v renesančním stylu, od moralinu osvobozené ctnosti?“ Zde mám zkušenosti tak špatné, jak je jen možno; žasnu, že jsem tuto otázku uslyšel tak pozdě, že jsem se z těchto zkušeností tak pozdě naučil „rozumu“. Jen dokonalá ničemnost našeho německého vzdělání – jeho „idealismus“ – mi poněkud objasňuje, proč jsem se právě zde opozdil až k svatosti. Toto „vzdělání“, které učí člověka nejdříve ztratit z očí *realitu*, aby se hnal za cíli veskrze problematickými, takzvanými ideálními, například za „klasickým vzděláním“: Jako by to nebylo předem marné, chtít sjednotit „klasické“ a „německé“ v jediný pojem! A co víc, obveseluje to, – představte si jen „klasicky vzdělaného“ občana Lipska! – Vskutku, až do své dospělosti jedl jsem vždy jen *špatně*, morálně vyjádřeno „neosobně“, „aniž bych dbal sebe“, „altruisticky“, pro spásu kuchařů a jiných spolukřesťanů. Velmi vážně jsem například lipskou kuchyní, a zároveň svým prvním studiem Schopenhauera (1865), popíral

svou „*vůli k životu*“. Za účelem nedostatečné výživy si také ještě zkazit žaludek – tento problém, jak se mi zdá, řešila zmíněná kuchyně velmi šťastně. (Říká se, že rok 1866 v tom přivodil obrat.) Ale německá kuchyně všeobecně – co všechno nemá na svědomí! Polévka *před* jídlem (ještě v benátských kuchařkách z 16. století zvana *alla tedesca*), vyvařená masa, maštěná a moučená zelenina; moučník, který se zvrhl v těžítko! Přičteme-li k tomu ještě přímo zvěřské zalévací potřeby starých, naprosto ne jen *starých* Němců, porozumíme i původu *německého ducha* – ze zkor-moučených útroh... Německý duch, toť špatné trávení, nic nedovede ke konci. – Ale také *anglická* dieta, která je ve srovnání s německou a natož pak francouzskou, jakýmsi „návratem k přírodě“, totiž ke kanibalismu, je také mému instinktu z hloubi odporná; zdá se mi, že dává duchu *těžké* nohy – nohy Angličanek... Nejlepší kuchyně je *piemontská*. – Alkohol mi nesvědčí; sklenka vína nebo piva za den úplně stačí k tomu, udělat mi ze života „slzavé údolí“, – v Mnichově žijí mí protinožci. Připouštím, že jsem to pochopil trochu pozdě, *prožíval* jsem to vlastně od dětství. Jako chlapec jsem věřil, že pít vína, stejně jako kouření, je zpočátku jen vanitas, později zlovyk mladých mužů. Možná, že na tomto *příkrém* soudu má podíl také naumburské víno. Věřit, že víno *rozjařuje*, k tomu bych musel být křesťanem, tj. musel bych věřit – což je právě u mne absurdita. Kupodivu, jsem-li tak krajně choulostivý na malé, silně zředěné dávky, stávám se přímo námořníkem, jde-li o dávky silné. Už jako chlapec jsem v tom byl statečný. Napsat a ještě také načisto přepsat dlouhé latinské pojednání za jedinou proběhnutou noc, v peru ctižádost, abych dostihl Sallustia, svůj vzor, přísností a hutností, a zalít svou latinu grogem nejtěžšího kalibru, to už tehdy, když jsem byl žákem ctihodné Schulpforty, nijak neodporovalo mé fyziologii, ani snad fyziologii Sallustiově, – byť to sebevíce odporovalo ctihodné Schulpfortě... Později, k poledni života, rozhodoval jsem se arci stále přísněji *proti* každému nápoji „povznášejícímu ducha“; já, ze zkušenosti odpůrce vegetariánství, stejně jako Richard Wagner, který mne obrátil, nevím ani, jak dostatečně důtklivě radit všem *duchovnějším* povahám bezpodmínečnou zdrženlivost ohledně alkoholu. Stačí *voda*... Dávám přednost místům, kde se dá voda čerpat z tekoucích pramenů (Nizza, Turin, Sils); malá sklenka běží za mnou jako pes. In vino *veritas*: zdá se, že i zde stojím ohledně pojmu „pravdy“ proti celému světu: – u mne se vznáší duch nad *vodami*... Ještě několik pokynů z mé morálky. Velký oběd se snadněji stráví než oběd příliš malý. Uvést žaludek jako celek v činnost, to je první předpoklad dobrého trávení. Velikost svého žaludku je třeba *znát*. Z téhož důvodu je třeba zamezit oněm vleklým jídlům při table d'hôte, jež nazývám přerušenu obětní slavností. – Nic mezi hlavními jídlý, žádnou kávu: káva zachmuřuje. Čaj svědčí jen po ránu. Málo, ale silný; čaj škodí a zkazí celý den, chybí-li mu jediný stupeň síly. Zde má každý svou míru, často v neujuzších a nej-

delikátnějších mezích. Není radno začínat čajem v podnebí silně dráždivém; je dobré začít o hodinu dříve šálkem hustého, oleje zbaveného kaka. – Co možná nejméně *sedět*; nedůvěřovat žádné myšlence, která se nezrodila ve volnosti a při volném pohybu, – v níž neslaví také svaly svou slavnost. Všechny předsudky pocházejí z útrob. – Myšlenky vysedět – už jsem jednou řekl – toť vlastní *hřích* proti duchu svatému.

2

S otázkou výživy nejbližší souvisí otázka *místa a klimatu*. Nikomu není dáno na vůli, aby žil, kde chce; a kdo má řešit veliké úkoly, úkoly vyžadující veškeré jeho síly, má zde dokonce jen velmi úzké pole volby. Klimatické vlivy na *látkovou výměnu*, na její zpomalování či zrychlování, jdou tak daleko, že omyl při volbě místa a klimatu může nejen někoho odcizit jeho úkolu, nýbrž dokonce ho o něj připravit: nikdy úkol ani nespátí. Animální vigor v něm nikdy dosti nevzroste, aby dosáhl oné nejduchovnější, překypující svobody, v níž pozná: *Toto* dokážu jedině já... Seběmenší lenivost útrob, stane-li se zvykem, úplně stačí, aby z génia učinila cosi průměrného, cosi „německého“; německé klima samo stačí vzít odvahu silným a dokonce heroicky založeným útrobám. Rychlost látkové výměny je v přesném poměru k pohyblivosti či chromosti *nohou* ducha; vždyť „*duch*“ sám je pouze způsob této látkové výměny. Sestavte si přehled míst, kde jsou a byli duchaplní lidé, kde důvtip, rafinovanost, zlomyslnost, patří ke štěstí, kde génius téměř nutně zdomácněl: všechna mají výborně suchý vzduch. Paříž, Provence, Florencie, Jeruzalém, Atény – tato jména něco dokazují: génius je *podmíněn* suchým vzduchem, čistým nebem – to znamená rychlou látkovou výměnou, možností opatřovat si veliké, ba nesmírné množství síly. Mám před očima případ, kdy se významný a svobodně založený duch stal úzkým, zakrslým specialistou a mrzoutem jen díky nedostatku jemnosti klimatického instinktu. I mně samému by se koneckonců mohlo stát totéž, nebýt toho, že mě nemoc donutila k rozumu, k přemýšlení o rozumu ve skutečném životě. Nyní, kdy díky dlouhému cviku, vyčtu na sobě jako na velmi jemném a spolehlivém přístroji účinky klimatických a meteorologických vlivů a kdy se již při krátké cestě, třeba z Turína do Milána, fyziologicky dopočítám změny ve stupních vlhkosti vzduchu, hrozím se pomýšlení, jak je to přišerné, že se můj život až na poslední desetiletí, desetiletí života nebezpečné, odehrával vždy jen na nesprávných a mně přímo *zakázaných* místech. Naumburg, Schulpforta, Durynsko vůbec, Lipsko, Basilej – kolik míst, tolik neštěstí pro mou fyziologii. Vzhledem k tomu, že nemám na celé své dětství a chlapectví žádné vítané vzpomínky, bylo by pošetilostí, uplatňovat zde takzvané „morální“ příčiny – třeba nepopíratelný nedostatek *vyhovující*

společnosti: neboť tento nedostatek jako trval vždy, trvá i dnes, aniž by bránil mé veselosti a odvaze. Ale nevědomost in physiologicis – proklatý „idealismus“ – je vlastní kletbou mého života, tím, co je tu přebytečné a hloupé, něčím, z čeho nic dobrého nevzrostlo, co nelze vyrovnat ani vvážit protihodnotou. Z následků tohoto „idealismu“ si vysvětluji všechny přehmaty, všechny velké scestnosti instinktu a všechna „uskrovnění“ ležící stranou *úroku* mého života, například to, že jsem se stal filologem – proč ne alespoň lékařem či něčím jiným, oči otevírajícím? V basilejské době byla celá má duchovní strava, včetně denního rozvrhu, zcela nesmyslným zneužíváním mimořádných sil, bez jejich náhrady, která by kryla spotřebu, dokonce i bez pouhého pomýšlení na spotřebu a náhradu. Chyběla mi veškerá jemnější svojskost, *ochrana* rozkazujícího instinktu, šlo o kladení se na roveň s kýmkoli, o „nesobeckost“, zapominání vlastní distance – cosi, co si nikdy neodpustím. Když jsem byl takřka v koncích, díky tomu, že jsem byl takřka v koncích, zamyslel jsem se nad touto základní nerozumností svého života – nad „idealismem“. Teprve *nemoc* mne přivedla k rozumu. –

3

Volba výživy, volba klimatu a místa; tím třetím, v čem za žádnou cenu nesmíme chybovat, je *volba osobního způsobu zotavení*. Také zde jsou, v závislosti na stupni, v jakém je duch sui generis, meze dovoleného, to jest *prospěšného*, užší a užší. V mém případě náleží k zotavení veškeré *čtení*: Náleží tudíž k tomu, čím se od sebe odpoutávám, co mi dovoluje procházet se cizími vědami a dušemi – k tomu, co již neberu vážně. Čtením se ze své vážnosti právě zotavuji. V dobách, kdy jsem hluboko ponořen do práce, nenajdete u mne žádnou knihu: Varuji se toho, nechat někoho hovořit, či dokonce myslet v mé blízkosti. A číst, to přece znamená právě toto... Zpozoroval kdo vlastně, že v onom silném napětí, k němuž těhotenství odsuzuje ducha a v zásadě celý organismus, každá náhoda, každý vnější podnět, působí příliš vehementně, „zasahuje“ příliš hluboko? Je třeba, co možná nejvíce se vyhýbat náhodě, vnějším vlivům; jakési sebezazdění náleží k předním instinktivním chytrostem duchovního těhotenství. Dopustím snad, aby mi *cizí* myšlenka tajně lezla přes zeď? A číst, to přece znamená právě toto... Po dobách práce a plodnosti následuje čas zotavení: sem s vámi, příjemné, duchaplné, chytré knihy! – Budou to knihy německé?...Musím se vrátit o půl roku zpět, abych se přistihl s knihou v ruce. Co to jen bylo? – Znamenitá studie Viktora Brocharda, „Les Sceptiques Grecs“, v níž je také vhodně využito mých „Laertian“. Skeptikové, jediný *úctyhodný* typ v tak dvoj- až pětiznačném národě filosofů!... Jinak nalézám útočiště skoro vždy u týchž knih, knih nemnohých, právě

pro mne *dokázaných*. Nemám ve zvyku číst mnoho a mnohé: Z čítárny se mi dělá zle. Nemám také ve zvyku mnoho a mnohé milovat. Opatrnost, ba i nepřátelství vůči novým knihám leží mému instinktu blíže než „tolerance“, „largeur du coeur“ a podobná „láska k bližnímu“... Je to vlastně hrstka starších Francouzů, k čemu se stále znovu vracím: věřím jen ve francouzské vzdělání a považuji vše, co se v Evropě nazývá „vzděláním“ za nedopatření, nemluvě o vzdělání německém... Nečetné případy vysokého vzdělání, které jsem v Německu našel, byly vesměs francouzského původu, především paní Cosima Wagnerová, zdaleka nej přednější hlas v otázkách vkusu, jaký jsem kdy slyšel. – Že nikoli čtu, nýbrž *miluji* Pascala jakožto nejpoučnější obět křesťanství, obět ponenáhu vražděnou, zprvu tělesně, pak psychologicky, celou logiku této nejhrůznější formy nelidské ukrutnosti; že mám něco z Montaignovy svévole v duchu, kdož ví? Snad i v těle; že můj artistický vkus ne bez zloby bere jména Moliere, Corneille a Racine v ochranu proti pustému géniu, jako je Shakespeare: To nakonec nevyučuje, aby mi nebyli také nejnovější Francouzi šarmanťní společností. Nikterak nevidím, ve kterém století by se našlo tolik tak vzdělaných a zároveň delikátních psychologů, jako v dnešní Paříži: Vyjmenuji zkusmo – neboť jejich počet není vůbec malý – pány Paula Bourgeta, Pierra Lotiho, Gypa Meilhaca, Anatola France, Julese Lemaitra, nebo, abych vyzvedl jednoho ze silné rasy, pravého Latince jemuž jsem zvlášť nakloněn, Guy de Maupassanta. Dávám přednost této generaci, mezi námi řečeno, dokonce i před jejich velkými učiteli, kteří jsou vesměs zkažení německou filosofií (Pan Taine například Hegelem, jemuž vděčí za neporozumění velkým mužům a dobám). Kam až Německo dosáhne, tam kazí kulturu. Teprve válka „vykoupila“ ve Francii ducha... Stendhal, jedna z nejkrásnějších náhod mého života – neboť vše, co je v něm epochálního, přinesla mi náhoda a nikdy nějaké doporučení – je zcela neocenitelný svým předjímajícím zrakem psychologa, a připomíná tím, jak dovede uchopit skutečnost, blízkost největšího představitele skutečnosti (ex ungue Napoleonem –); konečně nikoli nejméně tím, že je *poctivý* ateista, species ve Francii vzácná, takřka k nenalezení – při vši úctě k Prosperu Mérimée... Snad Stendhalovi i sám závidím: Připravil mne o největší ateistický vtíp, jenž bych právě já byl mohl udělat: „boha omlouvá jedině to, že neexistuje“... Já sám jsem kdysi řekl: Co bylo dosud největší námitkou proti životu? Bůh...

4

Nejvyšší představu lyrika mi dal *Heinrich Heine*. Marň hledám ve všech říšských tisíciletí hudbu stejně sladkou a vášnivou. Měl onu božskou zlomyslnost, bez níž si nejsem s to představit dokonalost, – oceňuji hod-

notu lidí, ras, podle toho, jak dokáží rozumět bohu jako neoddělitelnému od satyra. – A jak vládne němčinou! Jednou se řekne, že Heine a já jsme byli zdaleka nej přednější artisté německé řeči – v nevypočitatelné vzdálenosti od všeho, co s ní dělali pouzí Němci. – S *Byronovým* Manfrédem musím být hluboce spřízněn: všechny tyto propasti jsem v sobě našel, – v třinácti letech jsem dozrál pro toto dílo. Nemám slov, jen pohled, pro ty, kteří se odvažují v přítomnosti Manfréda vyřknout slovo Faust. Němci jsou *neschopni* i jen pojmu velikosti: Důkazem je Schumann. Složil jsem naschvál, z hněvu na tohoto nasládlého Sasa, protiouverturu k Manfrédovi, o níž Hans von Bülowe prohlásil, že něco takového na notovém papíře nikdy neviděl, že to je znásilnění Euterpé. – Hledám-li svou nejvyšší formuli pro Shakespeara, nalézám vždy jen tu, že koncipoval typ Césarův. Něco takového nelze uhodnout – takový člověk buď je, nebo není. Velký básník tvoří *jen* své reality – až do té míry, že pak už své dílo nesnese... Když pohlédnu do svého Zarathustry, přecházím půl hodiny po pokoji, neschopen opanovat nesnesitelné křečovitě vzlykání. – Neznám četbu, jež více drásá srdce, než Shakespeare: Co asi člověk vyslyšel, aby tolik potřeboval být šaškem! – *Rozumí* se vůbec Hamletovi? Není to pochybnost, je to *jistota*, co vede k šílenství... Avšak pocítit to, k tomu je zapotřebí být hluboký, být propastí, být filosof... *Obávám* se všichni pravdy... A, abych to doznal, jsem si instinktivně jist a vědom, že lord Bacon je původce, sebetřýznitel tohoto nejprššernějšího druhu literatury: Co je *mně* po žalostném tlachání potrhých a povrchních Američanů? Ale síla k nejmocnější realitě vize se s nejmocnější silou k činu, k nestvůrnému činu, ke zločinu nejen dobře snaží – *předpokládá* ji. Zdaleka nevíme dost o lordu Baconovi, prvním realistovi v pravém smyslu slova, abychom věděli, *co* všechno učinil, *co* chtěl, *co* sám na sobě prožil... A kčertu, páni kritici! Dejme tomu, že bych byl pokřtil svého Zarathustru cizím jménem, například jménem Richarda Wagnera, důvtip dvou tisícetí by nestačil k tomu uhodnout, že autor „Lidského, příliš lidského“ je vizionářem Zarathustry...

5

Zde, kde mluvím o zotaveních svého života, musím říci aspoň slovo projevující vděčnost tomu, čím jsem se v životě zotavoval zdaleka nejhlouběji a nejsrdčněji. Byl to bezpochyby důvěrnější styk s Richardem Wagnerem. Lacino prodám, co jinak zbývá z mých vztahů k lidem; za žádnou cenu bych nevypustil ze svého života dny v Tribschen, dny důvěry, radosti, sublimních náhod – *hlubokých* okamžiků... Nevím, co s Wagnerem prožili jiní: Přes *naše* nebe nepřešel nikdy žádný mrak. – A tím se ještě jednou vracím k Francii, – nemám důvodů, opovržlivý

úsmešek mám pro wagneriány, et hoc genus omne, kteří si myslí, že Wagnera ctí tím, že ho shledávají *sobě* podobným... Tak jak jsem ve svých nejhlubších instinktech cizí všemu, co je německé, takže již blízkost nějakého Němce zdrží mé trávení, tak jsem si prvním setkáním s Wagnerem také poprvé vydechl: vnímal, ctil jsem jej jako *cizinu*, jako protiklad, jako ztělesněný protest proti všem „německým ctnostem“ – My, kteří jsme v bahně padesátých let byli dětmi, jsme nutně co se týče pojmu „němectví“ pesimisty; nemůžeme ani jinak, než být revolucionáři, – nepřipustíme stav, kdy má navrch *svatoušek*. Je mi zcela lhostejné, hraje-li dnes jinými barvami, odívá-li se do purpuru a obléká husarskou uniformu... Nuže! Wagner byl revolucionář – dal se před Němci na útěk... Je-li někdo artista, nemá v Evropě jiný domov než Paříž; delikátnost ve všech pěti uměleckých smyslech, kterou Wagnerovo umění předpokládá, cit pro nuance, psychologickou morbidnost, to lze nalézt jen v Paříži. Nikde jinde nemají tuto vášeň v otázkách formy, vážnost v mise en scene – je to pařížská vážnost par excellence. V Německu nemají ani ponětí o nesmírných ambicích, žijících v duši pařížského umělce. Němec je dobromyslný – Wagner dobromyslný naprosto nebyl... Ale řekl jsem již dostatečně (v „Jenseits von Gut und Böse“), kam Wagner patří, v kom má své nejbližší příbuzné: Je to francouzská pozdní romantika, onen vysoko se vznášející a do výše unášeující typ umělců jako Delacroix, jako Berlioz, s fondem nemoci, nezhojitelnosti v povaze, vesměs fanaticové výrazu, skrz naskrz virtuozové... Kdo vůbec byl prvním Wagnerovým *inteligentním* stoupencem? Charles Baudelaire, týž, který jako první porozuměl Delacroixovi, onen typický dekadent, v němž celé pokolení artistů poznalo sebe sama – snad byl také posledním... Co jsem Wagnerovi nikdy neodpustil? Že *sestoupil* k Němcům, – že se stal říšskoněmeckým... Kam až Německo dosáhne, *kazí* kulturu. –

6

Uvážím-li vše, nepřestál bych své mládí bez Wagnerovy hudby. Neboť jsem byl *odsouzen* žít mezi Němci. Chceme-li se zbavit nesnesitelného tlaku, je nezbytný hašíš. Nuže, Wagner byl pro mě nezbytný. Wagner je proti všemu německému protijed par excellence – jed, nepopírám... Od okamžiku, kdy existoval klavírní výťah z Tristana – má poklona pane von Bülove! – byl jsem wagnerián. Starší Wagnerova díla jsem viděl pod sebou – ještě příliš obyčejná, příliš „německá“... Ale pátrám ještě dnes po díle stejně nebezpečně fascinujícím, stejně hrůzném a sladce nekonečném, jako je Tristan – hledám ve všech uměních marně. Všechny cizosti Leonarda da Vinci jsou při prvním tónu Tristana zbaveny kouzla. Toto dílo je rozhodně Wagnerovo non plus ultra; zotavil se z něj Mistry pěvci a

Prstenem. Uzdravovat se – to je u povahy, jakou je Wagner, *krok zpět*... Pokládám za štěstí prvního řádu, že jsem žil v pravý čas a právě mezi Němci, abych *dozrál* pro toto dílo: tak daleko jde u mne zvědavost psychologa. Pro toho, kdo nikdy nebyl dost nemocen pro tuto „rozkoš pekla“, je svět chudý: Je dovoleno, je skoro přikázáno, užít zde formule mystiků. – Myslím, že vím lépe než kdo jiný, jak nesmírné věci Wagner dokáže, oněch padesátero světů cizích rozkoší, pro které nikomu kromě něj nenarostla křídla; a takový, jaký jsem, dost silný, abych i nejpochybnější a nejnebezpečnější obrátil ve svůj prospěch a stal se tím silnějším, je pro mě Wagner největším dobrodincem celého mého života. Navěky bude naše jména spojovat to, čím jsme spřízněni, že jsme totiž trpěli hlouběji, i druh druhem, nežli by lidé tohoto století dokázali trpět; a jako je Wagner mezi Němci jistě jen nedorozuměním, tak jsem a vždy budu nedorozuměním také já. – *Nejprve* dvě století psychologické a artistické kázně, páni Germáni!... Ale to se nedohoní. –

7

Povím ještě pár slov pro nejvybranější uši: Co vlastně požaduji po hudbě. Aby byla jasná a hluboká, jako říjnové odpoledne. Aby byla osobitá, bujná, něžná, aby byla malou sladkou ženou, ničemnou a půvabnou... Nikdy nepřipustím, že by Němec *mohl* vědět, co je hudba. Komu se říká němečtí hudebníci, největší především, to jsou *cizinci*, Slované, Chorvati, Italové, Nizozemci nebo Židé; jinak Němci silné rasy, *vyhynulí* Němci, jako Heinrich Schütz, Bach a Händel. Já sám jsem stále ještě dost Polákem, abych za Chopina obětoval, co jinak z hudby zbývá: vyjímám, ze tří důvodů, idylu ve Wagnerově Siegfriedovi, snad také něco z Liszta, který předstihl všechny hudebníky ušlechtilostí orchestrálních akcentů, nakonec také vše, co vyrostlo na oné straně Alp – *na této straně*... Nemohl bych postrádat Rossiniho, tím méně *svůj* hudební jih, hudbu svého benátského maestra Pietra Gasti. A pravím-li na oné straně Alp, říkám vlastně jen Benátky. Hledám-li jiný výraz pro hudbu, nalézám vždy jen slovo Benátky. Neumím dělat rozdíl mezi slzami a hudbou – neumím si představit štěstí, *jih*, aniž by mne mrazilo bázní:

Já ondy u mostu stál
a byla hnědá noc.
Z dálky připlouval zpěv –
zlatých krůpějí dešť
přes plochu roztřesenou.
Hudba, gondoly, třpyt –
plulo všechno to v zmámenou tmou...

Moje duše, ta strunná hra,
tajně dotčena po tmě,
pěla si písničku z gondoly,
pestrým blaženstvím rozechvělou.
– Zda ji kdo slyšel? a kdo?...

8

V tom všem – ve volbě výživy, klimatu i zotavení – velí instinkt sebezáchovy, vystupující nejzřetelněji jako instinkt *sebeobrany*. Mnohé nevidět, neslyšet, nepřipustit k sobě – toť první moudrost, první důkaz, že nejsme žádnou náhodou, nýbrž nutností. Běžným slovem pro tento instinkt sebeobrany je slovo *vkus*. Jeho imperativ velí nejen říkat ne, kde by ano bylo nesobeckostí, nýbrž také, říkat *ne co možná nejméně*. Oddělit, odlišit se od toho, kde by se stále a stále znovu Ne stávalo nutností. Důvodem toho je, že defenzivní výdaje, byť sebemenší, vedou, stávají-li se pravidlem, zvykem, k mimořádnému a zcela zbytečnému ochuzení. Našimi *velikými* výdaji jsou nejhojnější výdaje malé. Bránit se, nepřipustit k sobě, to je výdaj – neklamme se v tom, síla promarněná k negativním účelům. Ve stále úsní obrany je možno zeslábnout natolik, že již obrana není možná. – Dejme tomu, že vyjdu ze svého domu a nalezu místo klidného a aristokratického Turina německé maloměsto: Můj instinkt by se musel vzepít, aby vše, co naň dotírá z tohoto zploštělého a zbabělého světa, zatláčil zpět. Nebo bych našel německé velkoměsto, tuto stavbu neřesti, kde nic neroste, kde je zavlečena každá věc, dobro i zlo. Nemusel bych se z toho stát *ježkem*? – Avšak mít ostny to je plýtvání, takřka dvojnásobný luxus, máme-li na vybranou nemít ostny, nýbrž *otevřené* ruce...

Jiná chytrost a sebeobrana spočívá v tom *reagovat tak zřídka, jak je jen možné* a vyhýbat se situacím a podmínkám, v nichž bychom byli odsouzeni jaksi vyřadit svou „svobodu“, svou iniciativu a stát se tak pouhým činitelem. Přirovnávám to ke styku s knihami. Učenec, který v zásadě již jen do sebe „souká“ knihy – filolog, opatrně počítáno asi 200 za den – ztrácí nakonec nadobro schopnost myslet za sebe. „Nesouká-li“, nemyslí. Myslí-li, *odpovídá* na podnět (čtenou myšlenku), – nakonec už jen reaguje. Učenec vkládá veškerou svou sílu do „ano“ a „ne“ v rámci kritiky již myšleného – sám již nemyslí... Jeho instinkt sebeobrany je již vetčný; jinak by se knihám bránil. Učenec – toť dekadent. – Viděl jsem na vlastní oči nadané, bohatě a svobodně založené povahy „učtené do zničení“ již v třicátých letech, už jen zápalky, kterými je nutno škrtnout, aby vydaly jiskru – „myšlenky“. – Zrána, za úsvitu dne, v plné svěžesti, v červánkách své síly číst *knihu* – tomu říkám neřest! –

9

Na tomto místě nelze již dále obcházet vlastní odpověď na otázku, *jak se staneme, čím kdo jsme*. A tím se dotýkám vrcholného mistrovství v umění sebezáchovy – v umění *sobectví*... Dejme tomu totiž, že úkol, určení, *osud* úkolu značně přesahuje průměrnou míru; pak není většího nebezpečí nežli spatřit sebe sama s tímto úkolem. Stát se tím, čím jsme, předpokládá, že *čím jsme*, ani dost málo netušíme. Z tohoto hlediska mají také *omyly* života svůj vlastní smysl a hodnotu, stejně jako občasná odbočky a scestí, zpoždění, „skromnost“, vážnost vyplývající na úkoly, které leží mimo úkol *pravý*. Projevuje se v tom velká chytrost, dokonce chytrost nejvyšší: kde by bylo nosce te ipsum návodem ke zkáze, stává se sebezapomnění, *neporozumění* sobě, sebezmenšení, sebezúžení, zprůměrnění, moudrostí samou. Vyjádřeno morálně: Láska k bližnímu, žít pro druhého a pro jiné, *může* být ochranným opatřením k udržení nejtvrďšího sobectví. Toto je právě ten zvláštní případ, v němž straním proti svému zvyku a přesvědčení „nesobeckým“ pudům: pracují zde ve službách *sobectví, sebevýchovy*. – Je třeba celý povrch vědomí – vědomí *jest* povrch – uchránit všech těchto velkých imperativů. Pozor i před každým velkým slovem, každým velkým postojem! Věsměs nebezpečí, že instinkt sám příliš brzy „si porozumí“. – Zatím v hloubi roste a roste organizující, k vládě povolovaná „idea“ – začíná rozkazovat, navrácí pomalu člověka z odboček a scestí *zpět*, připravuje *jednotlivé* kvality a způsobilosti, jež se jednou ukáží být nepostradatelnými prostředky celku – vytváří pořadě všechny *služebné* schopnosti, dříve, než se něco proslechne o její dominující úloze, o „cíli“, „účelu“, „smyslu“. – Po této stránce je můj život prostě zázračný. K úkolu *přehodnocení hodnot* bylo snad zapotřebí více schopností, nežli jich kdy v kterém jednotlivci pohromadě sídlilo, především i jejich protikladů, aniž by se ovšem směly vzájemně rušit, ničit. Pořadí schopností: distance; umění odloučit se bez znepřátelení; nic nesměšovat, nic „neusmířovat“; nesmírná mnohost, jež je vzdor tomu opakem chaosu – to byla předběžná podmínka, dlouhá utajená práce a umělectví mého instinktu. Jeho *vyšší prozřetelnost* projevila takovou sílu, že jsem ani já nikdy netušil, co ve mně roste, že všechny mé schopnosti zralé, ve své poslední dokonalosti, znenadání *vyskočí* na světlo dne. V mých vzpomínkách chybí, že bych se sám kdy namáhal – v mém životě nelze doložit žádný rys *zápasu*, jsem opakem heroické povahy. Něco „chtít“, o něco „usilovat“, mít na očích nějaký „účel“, „přání“ – nic z toho neznám ze zkušenosti. Ještě v tomto okamžiku přehlížím svou budoucnost – *rozsáhlou* budoucnost! – jako bych zíral na nepohnutou mořskou pláň: není žádosti, kterou by se čerila. Ani v nejmenším nechci, aby bylo něco jiného než to, co *jest*; já sám se nechci stát někým jiným... Ale tak jsem žil vždy. Neměl jsem žádná přání. Někdo, kdo může po svém čtyřiačtyřicátém roce říci, že nikdy neusiloval

o pocty, o ženy, o peníze! – Ne že by se mi toho nedostávalo... Tak jsem byl například jednoho dne univerzitním profesorem – ani zdaleka bych na to nepomyslel, vždyť mi bylo sotva 24 let. Tak jsem byl o dva roky dříve jednoho dne filologem: V tom smyslu, že si můj učitel Ritschl vyžádal do tisku mou první filologickou práci, můj počátek v každém smyslu, pro své „Rheinisches Museum“ (Ritschl – říkám to s úctou – jediný geniální učenec, kterého jsem dosud poznal. Měl onu příjemnou zkaženost, která vyznačuje nás Durynčany a již se i Němec stává sympatickým: – i když chceme dospět k pravdě, dáváme přednost tajným cestičkám. Nechtěl bych těmito slovy podceňovat svého bližšího krajana, *chytrého* Leopolda von Ranke...)

10

Budou se mě ptát, proč jsem vlastně uváděl všechny tyto malé a dle obvyklého úsudku lhostejné věci; sám si tím škodím, a to tím spíš, jsem-li určen zastávat veliké úkoly. Odpověď: Tyto malé věci – strava, místo, klima, zotavení, celá kasuistika sobectví – jsou nad pomyslení závažnější nežli vše, co bylo dosud považováno za důležité. Právě zde je nutno začít se *přeučovat*. To, co dosud lidstvo bralo vážně, nejsou reality, pouze pomysly, přesněji řečeno *lži* vyrostlé ze špatných instinktů chorých, v nejhlubším smyslu škodlivých povah – všechny ty pojmy jako „bůh“, „duše“, „ctnost“, „hřích“, „onen svět“, „pravda“, „věčný život“... Ale hledali v nich velikost lidské přirozenosti, její „božskost“... Všechny otázky politiky, společenského řádu, výchovy, jsou do svých základů zfalšovány tím, že za velikány byli považováni lidé nejškodlivější – že bylo učeno opovrhovat „malými“ věcmi, rozumějme, základními skutečnostmi života... Naše nynější kultura je nanejvýš dvojnásobná... Německý císař se paktuje s papežem, jako by ten nebyl reprezentantem smrtelného nebezpečí pro život!... To, co se dnes buduje, za tři roky již nebude. – Když si pak změřím, co *mohu já*, nemluvě o tom, co vchází za mnou, převrat, vzepnutí, jemuž není rovno, mám více než kterýkoli jiný smrtelník nárok na slovo veliký. Porovná-li se pak s lidmi, kteří byli dosud ctěni jako *nejpřednější*, je rozdíl hmatatelný. Nepočítám tyto domněle „nejpřednější“ vůbec k lidem, – jsou mi brakem lidstva, výplodem nemoci a pomstychtivých instinktů: Jsou to nezdraní, od základu nezhojitelní palidé mstící se životu... Chci být jejich opakem: Mou výsadou je nejvyšší vnímavost pro všechny příznaky zdravých instinktů. Chybí mi jakýkoli chorobný rys; nestal jsem se chorobným ani v dobách nejtěžší nemoci; v mé bytosti byste marně hledali nějaký rys fanatismu. Nikdo mi nedokáže z žádné chvíle mého života vyzývavé nebo patetické chování. Patos postoje *nepatří* k velikosti, komu je zapotřebí postojů, je *falešný*... Pozor na všechny

pitoreskní lidi! – Život se mi stal lehkým, nejlehčím, když po mně žádal nejtěžší. Kdo mne viděl v sedmdesáti dnech tohoto podzimu, kdy jsem, s odpovědností za všechna příští tisíciletí, dělal bez přerušení vesměs věci prvního řádu, věci, které nikdo po mně nenapodobí – ani mi neukáže jak je dělat, nemohl na mně postřehnout ani stopu napětí, tím více však překypující svěžesti a radosti. Nikdy jsem nejedl s příjemnějšími pocity, nikdy jsem nespal lépe. – Neznám žádný jiný způsob jak se zabývat velkými úkoly, než *hru*: To je, jako příznak velikosti, podstatným předpokladem. Sebenepatrnější nucenost, zachmuřená tvář, vážný tvrdý tón v hrdle, to vše jsou námitky proti člověku, a ještě více proti jeho dílu!... Je zapotřebí být bez nervů... Námitkou je také, *trpíme-li* samotou – trpěl jsem vždy jen „mnohotou“... Věděl jsem již absurdně brzy, v sedmi letech, že mne nikdy nedostihne lidské slovo: viděl mne kdy někdo se nad tím rmoutit? – Dovedu být ještě dnes stejně vlídný ke každému, dovedu nadmíru vyznamenávat i nejnižší: V tom všem není ani zrno pýchy, skrytého pohrdání. Pohrdám-li *někým*, *uhodne*, že jím pohrdám: Pobuřuji pouhou svou existencí vše, co má v těle špatnou krev... Má formule pro lidskou velikost je *amor fati*: Nechtít nic jinak, do budoucna, ani na věky věků. Nutné nikoli jen snášet, tím méně zatajovat – veškerý idealismus přelhávání nutného –, nýbrž *milovat*...